

УДК 811.161.3'374
ББК 81.2Беи-4
К30

Каўрус, А. А.
К30 Словаклад : слоўнік адметнай лексікі / Але́сь Каўру́с. — Мінск : Выдавецкі дом «Звязда», 2013. — 328 с.
ISBN 978-985-7059-47-8.

У слоўніку даеща тлумачэнне больш як трох тысяч беларускіх слоў, дауніх і тых, што ўзіклі ў наш час, якія ўжываюцца ў мастацкіх і навуковых тэкстах, у мове сродкаў масавай інфармацыі.

Слоўнік можа выкарыстоўвацца ў сярэдняй і вышэйшай школе, а таксама як даведнік для журналістаў, пісьменнікаў і рэдактараў.

УДК 811.161.3'374
ББК 81.2Беи-4

ISBN 978-985-7059-47-8

© Каўрус А. А., 2013
© Афармленне. РВУ «Выдавецкі дом «Звязда», 2013

ПРАДМОВА

Лексічнае багацце беларускай літаратурнай мовы найбольш поўна пададзена акадэмічнымі слоўнікамі: руска-беларускім, беларуска-рускім, тлумачальным ды іншымі. Падрыхтоўка такіх слоўнікаў патрабуе шмат працы і часу — як істотна абноўленыя і дапоўненныя выдаюцца рэдка. А значыць, на іх старонкі не трапляюць многія слова, што выкарыстоўваюцца ў мастацкіх і навуковых тэкстах, у мове сродкаў масавай інфармацыі.

Вядома, і без лексікаграфічнага “ўзаконення”, так бы сказаць, без прыпіскі, гэтыя слова выконваюць свае функцыі. Але выяўленне, спрадаванне і публікацыя іх у выглядзе тлумачальнага слоўніка можа паспрыяць больш актыўнаму ўвядзенню некадыфікованых лексічных адзінак у навуковы ўжытак і навучальна-выхаваўчы працэс, у штодзённую моўную практыку.

Кіруючыся гэтым меркаваннем, на працягу некалькіх гадоў (1998–2005) мы апублікавалі ў часопісе “Роднае слова” значную частку “пазаслоўнікавай” лексікі — слоў, якія не змешчаны ў “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” (1977–1984; скарочана ТСБМ).

Гэта не проста набор, спіс пэўных лексем, а ўжо нібы дадатак да ТСБМ: слова падаюцца ў сістэме, узаемасувязі, прыводзіцца іх семантычная і граматычная характарыстыка. Такім чынам, выяўленыя слова прайшли першую лексікаграфічную апрабацыю.

Актуальнасць нашай працы вызначаецца не толькі тым, што яна дэманструе ўзбагачэнне літаратурнага слоўніка (і пранане гэтае багацце чытачу-карыстальніку). На фоне мноства неалагізмаў, якія амаль штодня прыходзяць у беларускую мову з іншых (пераважна з англійскай) і хутка пашыраюцца, усё большую цану набывае выяўленне і папулярызацыя ўласна беларускіх слоў — дауніх і тых, што ўзіклі ў наш час. Вельмі важна, што гэтыя слова (параўнальная з зафіксаванымі ў слоўніках) паўнай адлюстроўваюць самабытнасць, спецыфіку беларускай мовы. У прыватнасці, падаюцца прыметнікі і назоўнікі, якім у рускай мове адпавядаюць дзеепрыметнікавыя формы з суфіксамі -уц-, -юц-, -ац-, -яц-, -ем-, -им-, -вш-, -иш-. Напрыклад: *гнятлівы, прыгнётлівы* (руск. гнетущий), *моўча, размоўца* (говорящий),

накіроўчы (направляючий), *нападоўча* (нападающий), *атакоўны* (атакующий), *рассміяны* (рассмеявшийся), *ранлівы* (ранимый).

Пра адметнасць слоўніка і словатворчы патэнцыял беларускай мовы сведчаць і многія іншыя арыгінальныя паводле марфемнага складу слова, у тым ліку цікавыя і ўдалыя аўтарскія наватворы (некаторыя з іх падаём у “Словакладзе”).

За час, які мінуў пасля “роднаслоўскай” публікацыі, некаторыя слова ўжо атрымалі “прапіску” — увайшлі ў найноўшыя слоўнікі. Аднак беручы пад увагу тое, што яны ўпершыню “задзейнічаны” ў нашым праекте “Слова без прапісکі” і яшчэ маюць патрэбу ў лінгвістычнай падтрымцы, лічым мэтазгодным пакінуць такія слова ў новым выданні.

Пры падрыхтоўцы рукапісу кнігі перагляданы рээстр: адны слова апушчаны, іншыя — уведзены, зроблены ўдакладненні і выпраўленні тэксту.

Распрацоўка і афармленне слоўніковых артыкулаў грунтуецца на прынцыпах тлумачальнага слоўніка. Варыянты слова, дублеты (і зредку сіnonімы) прыводзяцца ў адным слоўніковым артыкуле. Некаторыя з іх падаюцца таксама на сваіх месцы ў рээстры з адсылкаю да першага слова загаловачнага радка. Значэнне слоў раскрываецца шляхам тлумачэння (кароткага фармулявання) або праз агульнаўжывальнае, кадыфікаванае слова — адно ці некалькі. Граматычная характеристыстика слоў, граматычныя паметы, а таксама скарачэнні даюцца паводле “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” (1977–1984).

Шматкроп’е (...) перад дэфініцый асобных слоў сігналізуе, што разглядаецца толькі значэнне, якое не зафіксавана ТСБМ.

Рээстравыя слова падаюцца, як правіла, у адпаведнасці з літаратурнымі нормамі.

Для таго, каб пазбегнуць недакладнасці акцэнталагічнай характеристыстыкі рээстравых слоў (часткаю індывідуальна-аўтарскіх, рэдка-ўжывальных), націск у іх не ставіцца, за выключэннем адзінковых выпадкаў, калі адсутнасць значка націску можа ўскладніць адэкватнае ўспрыманне слова.

Сказы-ілюстрацыі захоўваюць асаблівасці мовы (граматыкі і правапісу) тых выданняў, з якіх яны ўзяты.

Слоўнік змяшчае болей за 3 тысячы слоў.

Тлумачальны слоўнік можна выкарыстоўваць для правядзення разнастайнай працы па лексіцы, словаўтварэнні, іншых раздзелах беларускай мовы ў сярэдній і вышэйшай школе, а таксама як даведнік для выкладчыкаў, журналістаў, пісьменнікаў і рэдактараў.

A

А, злучн. ...*Спалучальны, далучальны.* Ужываецца для злучэння і далучэння членаў сказа. *Прыйдзе новы — а мудры — гісторык, А ён прыйдзе — ужо ён ідзе...* (Я. Купала). *На плошчу кліча плошча галосна а зубаста* (А. Вялюгін). *Дай [святы анёле] моцы сіле маёй Зняможсанай а слабой* (Р. Барадулін).

АБАВЯЗАННЕ, -я, н. Абавязальства. *На царскім двары гэта [умовы звязу Літвы з Расеяй] дрэнна ўспрынялі, паколькі не было ніякіх гарантый, што ліцьвіны захочуць потым выканаць свае абавязанні* (ARCHE. 2006. № 6).

АБАГУЛЬНЯЛЬНЫ, -ая, ае. Які мае ўласцівасць абагульняць. *Апавяданне напісана рукою майстра, які добра валодае іроніяй, тайнамі стварэння індывідуальных харарактараў значнай абагульняльнай сілы* (М. Лобан).

АБАПЁРТЫ, -ая, -ае. Які абапёрся, абапіраецца. Толькі жывая практичная справа, памноожаная на здабытві ў наукальных установах тэарэтычныя веды, *абапёртая* на адметнасць таленту, можа забяспечыць светлыя далягліды літаратурна-крытычнаму фронту (У. Юрэвіч). *На кій абапёрты, стары і абдзёрты, Iшоў падарожны адзін* (Я. Купала).

АБВАЛЕНЫ, -ая, -ае. ...Які абваліўся. *Гарэла абваленая столь* (В. Адамчык).

АБВОСТРАНЫ, -ая, -ае. Які абаставрыўся (зрабіўся больш напружаным). *Асноўная тэма перагавораў — згладзіць рэзка абвостраныя адносіны паміж ЗША і краінамі Еўропейскага эканамічнага супольніцтва* (Звязда. 8.04.1971).

АБГАВОРВАНЫ, -ая, -ае. Які абмяркоўваецца, абгаворваецца кім-н.- Я думаю, што кожны з нас за плённейшыя вынікі